

بنای تاریخی تلگرافخانه کاشان

حسن نراقی

یگانه ساختمانی که از ابنیه دولتخانه و چهارباغ صفوی در آن شهر بجا مانده است

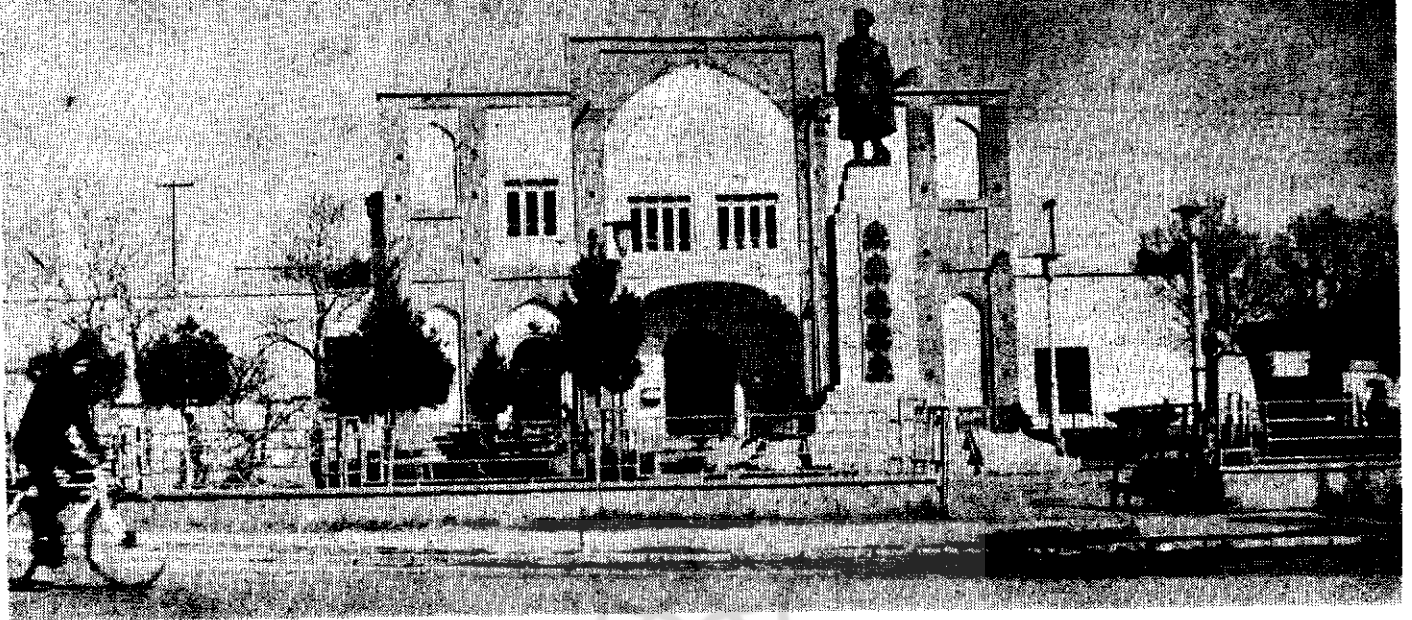
از آنجمله کتیبه کاشی دورگنبد امامزاده سلطان میراحمد میباشد و همچنین کنده کاری روی پنج جفت درهای آن بقعه که همگی دارای تاریخ ۹۴۱ هجری است و نیز درهای منبت کاری و تاریخدار امامزادگان طاهر و منصور و میرنشانه و غیره . و کتیبه کاشی معرق امامزاده درقریه علوی و کتیبه ولوحه های سنگی و کاشی و چوبی امامزاده سلطان علی در مشهد اردهال با این مضامین : (شاه طهماسب حسینی خادم البقعه الشریفه) و (شاه طهماسب حسینی نایب صاحب زمان) .

یکی دیگر از تزیینات نفیس آن عصر ضریح و صندوق های چوبی منبت کاری است مانند ضریح امامزاده شاه یلان در میان بازار که تاریخ آن سال ۹۵۱ هجری است . و صندوق منبت کاری امامزاده میرنشانه با تاریخ ۹۷۸ ق . اما نفیس ترین صندوق منبت ریزه و پرکار که بسیار ظریف و زیبا ساخته شده و پاکیزه و سالم هم مانده صندوقی است داخل در ضریح بزرگ امامزاده شاهسواران که در رأس مرتفع ترین قله کوهستان غربی بخش قمصر واقع شده . و همچنین در سایر اماکن مذهبی کاشان آثار و علائم تاریخدار دوران شاه طهماسب هنوز هم وجود دارد . اما بدوران شاه عباس کبیر که سیاست مذهبی اجداد او بهدفعهای نهائی یعنی ایجاد وحدت ملت و هم کیشی در سرتاسر ایران رسیده بود این پادشاه خردمند و فرزانه درصداصلاحات اساسی کشور و اجرای طرح های عمرانی برآمد . در این دوره هم شهر کاشان بواسطه صنایع تاریخی و استعداد هنری که داشت توجه و علاقه شاه را بخود جلب نمود زیرا که از قرن سوم هجری به بعد این شهر از نظر صنعت و هنر و فرهنگ و ادب بلند آوازه گشته بلکه سرآمد و بهترین بلاد ایران شمرده میشد چنانکه یکی

شاهان عجم هر یک این بلده نامی را با نوع دگر کردند در عصر خود آبادان و اکنون بدر دولت ز آثار صفی پیداست نام از چمن هندو وز باغچه ریحان زان چار تفرج گاه امروز خیابانی باقی است که غلطد برخاک ره از خذلان (ادیب بیضائی کاشانی)

یکی از فصول درخشان تاریخ فرمانروائی پادشاهان صفویه تلاش و کوشش فراوانیست که برای تأمین استقلال تام و تمام ایران و ایجاد وحدت ملی ایرانیان بکار بردند . و افراد جامعه پراکنده ای که رشته های پیوستگی آنان از هم گسسته بود جملگی را زیر پرچم واحدی (مذهب شیعه) گرد آورده ، آنها را متحد و هم آهنگ ساختند .

دراثر اجرای این منظور چون شهر و دیار کاشان سوابق تاریخی در پیروی از آئین تشیع داشت مورد نظر و توجه کامل پادشاهان اولیه آن سلسله قرار گرفت ، چنانکه در زمان شاه طهماسب که محقق کرکی بزرگترین مرجع عالم تشیع برای سرپرستی و تطبیق مؤسسات دینی با مبانی مذهب شیعه بایران آمد . او کاشان را محل اقامت و دارالشرع خود قرار داد . بدآنجهت این شهر کرسی و مرکز حکومت شرعی کشور و هندوش با قزوین که پایتخت پادشاهی بود شناخته شد و بفرمان شاه بناهای مهمی هم در آنجا برپا گردید . بخصوص کلیه بقاع امامزادگان را مرمت و تزیین کامل کرده و بر فراز آنها گنبد های کاشی کاری ساخته شد که آثار کلی و کتیبه های کاشی تاریخدار آن هنوز باقی و برجاست .

سر در عمارت تلگرافخانه در میدان پهلوی کاشان - از بناهای عهد شاهعباس کبیر

از نویسندگان آن عصر (مؤلف تاریخ نقاوة الاثاری ذکر الاخبار) پس از ذکر تاخت و تاز و بیدادگریهای رؤسای ترکمان که کاشان و قلعه جلالی را مرکز طغیان و خودسری ساخته بودند در اواخر قرن دهم هجری مینویسد: (القصه شهر کاشان که در تمام بلاد هند و دیار چین و ممالک روم شهری بآن آراستگی و جمعیت نبود و بندر اعظم ممالک ایران بود از ظلم و تعدی و دست اندازی آن ضحاک دپوسیرت بمرتب و پیران گردید که آرامگاه سلاطین و شاهان، مکان جغد و رویاه گشت).

شاه عباس در سال ۱۰۰۰ هجری که بکاشان آمد برای ترمیم خرابیهای تراکمه و ترویج صنایع و تشویق هنرمندان آن شهر یکی از وزرای آزموده و کارآگاه خود بنام (اتاخرای نهاوندی) را بادستور و اختیار لازم بفرمانروائی آنجا برگزید و این وزیر لایق و پرکار تا سال ۱۰۱۶ که همانجا و در حضور شاه بطور ترور کشته شد در همه شئون اجتماعی و آبادانی آن دیار گامهای بلندی برداشته و دستورات شاه عباس را اجرا نمود چنانکه نویسندگان و تواریخ آن عصر با آثار و ابنیه و ساختمانهای او در کاشان اشاره کرده اند.

اما جهانگردان بیگانه که در قرن یازدهم هجری بکاشان آمده اند در سفرنامههای خود ابنیه دولخانه و چهارباغ را نام برده اند. مانند کاخ و باغ همایونی، عمارت و باغ محل اقامت سفیران و ایلچیان بیگانه و مهمانسرای بزرگ و عالی شاه عباس را که دارای ۱۲۰ اتاق با لوازم آسایش بوده است از جمله آنها توماس هربرت انگلیسی مینویسد:

(مهمانسراییکه شاه عباس در آن شهر ساخته بسیار عالی و باشکوه است و بهیچوجه با کاروانسراهای دیگر ایران قابل مقایسه نیست. زیرا که این بنا آنچنان بزرگ و ملوکانه ساخته شده که بخوبی گنجایش پذیرائی موبک بزرگترین پادشاهان آسیا را دارد. کف کاروانسرا با پایه و ستونها از سنگ مرمر شفاف حجاری شده و دیوار و سقفها با کاشیهای الوان منقش

از جمله (اناباقی نهاوندی) برادر وی در کتاب تاریخ (مآثر رحیمیه) که سال ۱۰۲۵ ق. در هندوستان بپایان رسانیده مینویسد:

(آثار خیرات و مبرات و عمارات و خوانق و روابط که

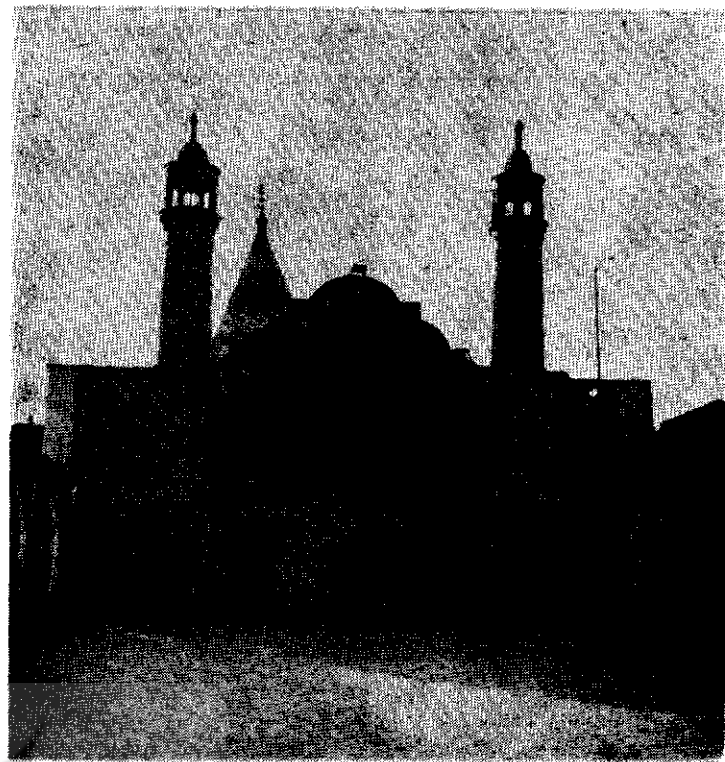
جنوبی شهر کاشان و کنار خیابان ونهر آبی که از سد قهرود جاری بود ابنیه و عمارتها و قلعه با باغشاه جدیدی احداث نمود که جملگی به صفی آباد موسوم گردید و تاکنون هم معروف است . در سال ۱۰۵۲ که شاه صفی در کاشان بدرود زندگی گفت و شاه عباس دوم پیداشاهی نشست مؤلف تاریخ عباسنامه مینویسد: (هنگام صبح . . . در ایوان فوقانی عمارت دولتخانه دارالمؤمنین کاشان بر سر یرگردون نظیر جلوس فرموده طوایف انام از خواص و عوام و ایلچیان خسروان ذی احتشام که بر دربار اقبال حاضر بودند با فسر سر بلندی سرافرازی یافتند . اصناف امم و افراد بنی آدم هر یک بقدر مرتبه بر تبه آستان بوسی فایز گشتند . . .)

سپس بر اثر مراقبت و مسافرت های این پادشاه ابنیه دولتخانه آن شهر رونق و آبادی خود را از دست نداد و بلکه بر اثر عقیده او به ملامحسن فیض دانشمند نامی آن عصر که اغلب تابستانها برای ملاقات وی بقریه قمصر و منزل بیلاقی فیض میرفت در آن قریه نیز بفرمان شاه ، باغ و عمارات عالی ساخته شد .

و همچنین بامر او خانه و عمارت اختصاصی هم برای شخص ملامحسن فیض بنا کردند که اطاقها و تالار وسیع و منقش آن خانه با سنگهای تراش بزرگ تخته کف و ازاره هایش تا اواخر دوره قاجاریه هم در جای خود باقی مانده بود و حتی نگارنده بخاطر دارد که قاب بندی و نقش و نگار سقف تالار و ستونهای چوبی آنجا همانند سقف و ستونهای کاخ چهل ستون اصفهان ولیکن با مقیاس کوچکتری بود .

یکی دیگر از بناهای معتبر عهد شاه عباس دوم که با سبک و اسلوب اولیه خود تاکنون هم سالم و محفوظ مانده است ، مسجد وزیری در کوی دروازه اصفهان واقع در شهر کاشان میباشد . روی کتیبه گچ بری و لوحه مرمر و در بزرگ ورودی مسجد نام شاه عباس دوم با تاریخ ۱۰۵۵ هجری و نام میر محمد مقیم موسوی نوشته شده . از خصوصیات معماری این مسجد مانند سایر مساجدی که زمان صفویه در کاشان ساخته شده آنستکه در زیر سطح بنا و محوطه مسجد بر که بزرگ و عمیقی برای ذخیره کردن آب سرد ساخته اند و این آب انبار بزرگ هنوز هم مورد استفاده مردم میباشد .

اما بناهای دولتخانه و چهارباغ تا پس از انقراض صفویه هم با وجود تاخت و تاز و گیر و دارهای پی در پی که در حدود کاشان روی میداد همچنان آباد و بر بایود و در سال ۱۱۷۵ هجری نیز که کریم خان شهریار زند بکاشان آمده بگفته مؤلف تاریخ گلشن مراد شاه بکاخ دولتخانه وارد شده مورد پذیرائی شایان اهالی قرار گرفت و چون بر اثر جنگ های مردم شهر با اتباع زکی خان زند که خود سرانه بکاشان تاخته بود خرابی هایی در ابنیه دولتخانه و چهارباغ پیدا شده بود بحکم شهریار زند خرابی ها مرمت گردید .

سلطان میر احمد واقع در کاشان - گنبد داخل بنا متعلق به دوره صفویه

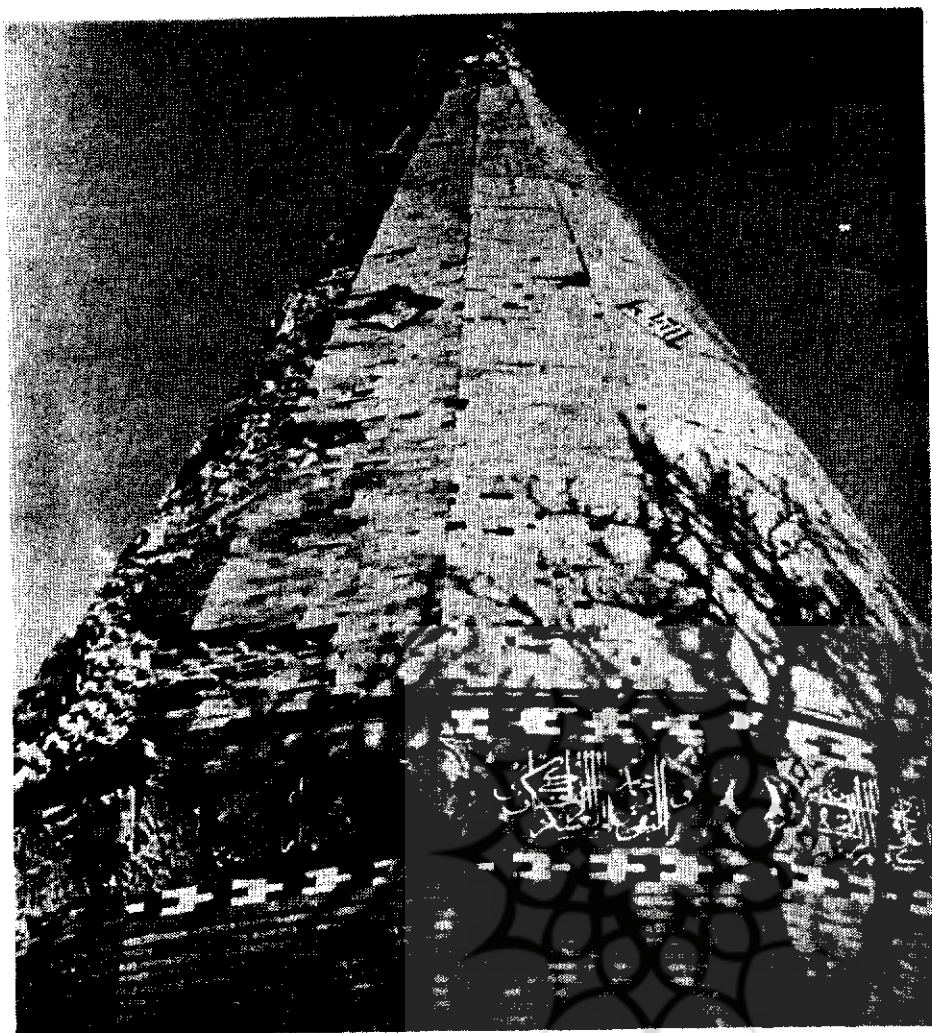
پوشیده شده و در جوار مهمانسرا هم باغ بزرگ و با صفائی است که چشم انداز آن میباشد .)

تاورینه فرانسوی نیز در آخرین سفر خود بکاشان مینویسد: (بازارهای کاشان خیلی زیبا است و باطاق های خوب پوشیده شده است کاروانسراها همه بزرگ و راحت خصوصاً یکی از آنها خیلی عالیست که نزدیک باغشاه واقع شده و من در سفر آخرم با آسیا آنجا منزل کرده بودم . باغها و کاروانسراها همه از بناهای شاه عباس اول است که با مخارج گراف با تمام رسیده است . این بنا استحقاق مراقبت بیشتر را داشت اما در نگهداری آن غفلت شده . ایرانی ها و عثمانی ها عادت بدی دارند عوض اینکه ابنیه قدیمه را نگاهداری کنند دوست میدارند که بنای جدید برپا سازند)

ابنیه و باغات دولتخانه از یک رشته قنات مخصوص که هنوز هم جاری و بنام قنات شاه و چهارباغ معروف است مشروب میگردد یکی دیگر از بناهای اتاخضرا چهاربازاری بنام قیصریه در میان بازار بزرگ کاشان بوده که در سال ۱۰۰۹ هجری بیابان رسانیده و ابوطالب سخی شاعر کاشی در قصیده خود این ماده تاریخ را برای آن گفته است :

بقایش با بقای عمر آصف (۱۰۰۹) بقای عمر آصف تا ابد باد (۱۰۰۹) .

پس از شاه عباس کبیر نواده او شاه صفی نیز در حومه

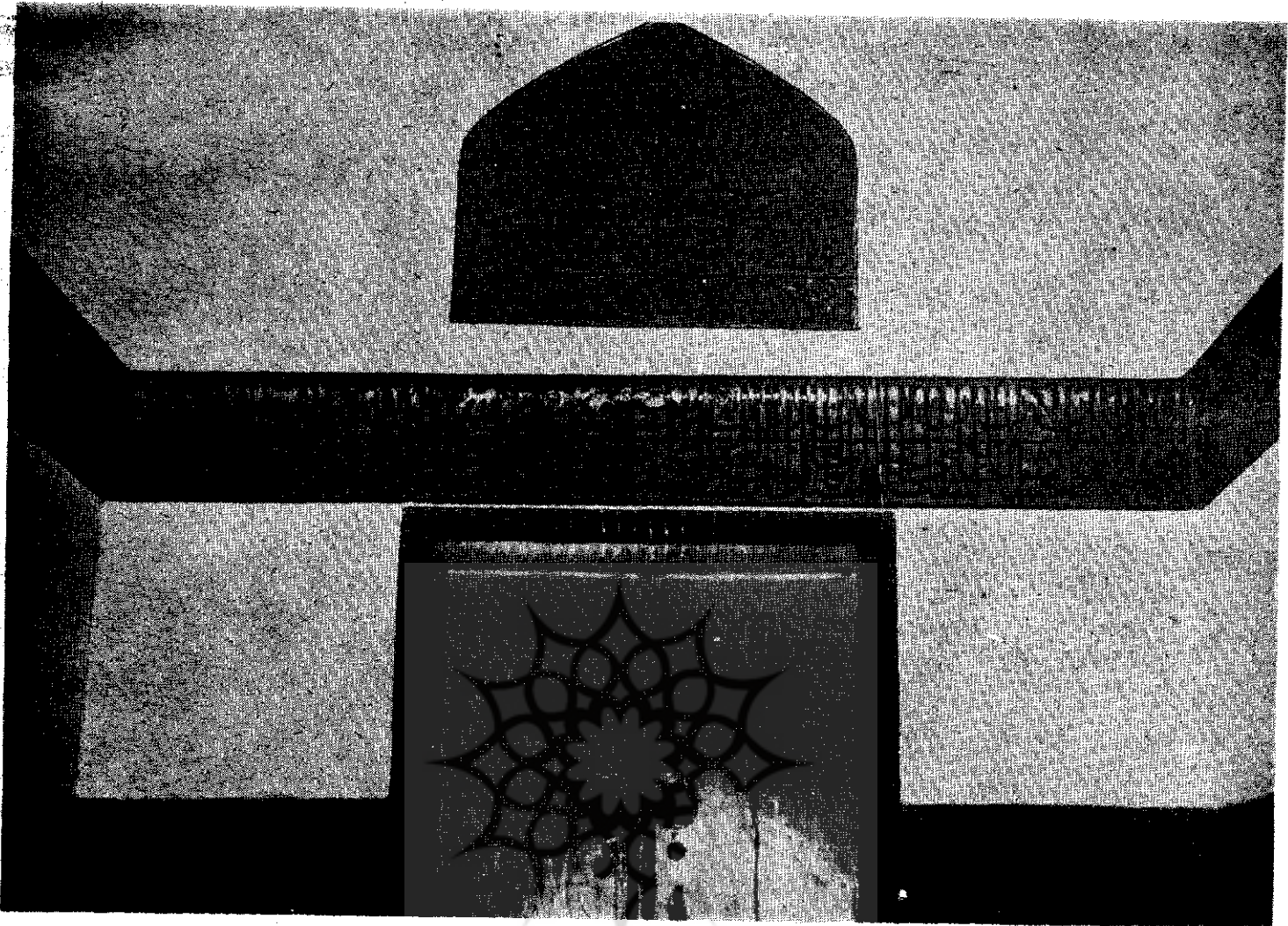
گنبد امام زاده ، قریه علوی کاشان - تاریخ کاشی کاری گنبد متعلق به عهد شاه طهماسب

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی

همین محل کنونی اداره پست و تلگراف کاشان است) چون محل فرود آمدن و آسایشگاه مسافرین خارجی بود که از راه کاشان آمد و شد می نمودند محفوظ مانده و بنام ملک خالصه در اختیار دولت باقی بود .

در سال ۱۲۸۰ هجری که امتیاز تأسیسات تلگرافی هند و اروپا در ایران بانگلستان واگذار شد و کاشان یکی از مراکز مهم تلاقی سیم های تلگراف بود بر حسب پیشنهاد فرخ خان غفاری امین الدوله (که خود یکی از وسائط و عوامل صدور آن امتیاز بود) یگانه عمارتی که از ابنیه دولتخانه در خیابان چهارباغ سرپا ویرای دولت باقی مانده بود ، تحویل کمیانی هند و اروپا داده شد و از همان آغاز کار هم طبقه اول بنا را اختصاص به

در سال ۱۱۹۴ بواسطه زلزله سختی که در کاشان روی داد بسیاری از ابنیه عمومی و تاریخی نیز فروریخت و سپس هم از عدم سرپرستی و نابسامانی هایی که در سرتاسر کشور حکمفرما بود این شهر صنعتی و تاریخی رو بویرانی نهاد . در عصر فتحعلیشاه قاجار باغ شاه فین را مرمت و تجدید بنا نمودند ولی برای عمران و آبادی بناهای دیگر دولتی و تاریخی کاری از پیش نرفت و بلکه اصل ملکیت آنها هم باشخاص واگذار گردید بطوریکه در نیمه قرن گذشته ابنیه دولتخانه و باغات چهارباغ صفوی را نابود کرده و بجای آنها کاروانسراهای متعددی برای کاروانهای جنوب ایران که از کاشان عبور میکردند ساخته و پرداخته شد . فقط یکی از بناهای دولتخانه صفوی (که

جلو خان مسجد وزیری کاشان (کوی دروازه اصفهان) از بناهای عهد شاهعباس کبیر

مدت امتیاز کمپانی انگلیسی اداره پست هم بدانجا انتقال یافته است .

بنابر حقایق تاریخی که باختصار گفته شد نظریات آنکه بنا و عمارت نامبرده یگانه ساختمانی است که از آثار وابینه میدان دولتخانه و چهارباغ صفوی بصورت قدیم خود باقی مانده اینک مقتضی است که اداره کل باستان‌شناسی آنرا در فهرست قانونی آثار وابینه تاریخی به ثبت برساند تا از تجاوزات احتمالی مصون گردد .

چون محل آن هم در مدخل و مرکز حساس شهر واقع شده شایسته است که آنجا را برای یکی از مؤسسات عام‌المنفعه مانند موزه هنری و کتابخانه عمومی شهر اختصاص بدهند .

تأسیسات تلگرافی و منزل کارمندان کمپانی دادند و ساختمان طبقه فوقانی که دارای تالاری وسیع و دواطاق گوشواره بود بامهتایی و لوازم دیگر آن محل دفتر و دستگاه تلگرافخانه ایران گردید . چند اطاق واقع در ضلع جنوبی داخل محوطه هم مانند سابق برای آمدورفت و منزل مسافرین بیگانه همیشه آماده بود (چنانکه مادام دیولافوا فرانسوی که در سال ۱۲۹۷ هجری و پرفسور ادوارد برون در سال ۱۳۰۳ که بکاشان آمده‌اند در آنجا منزل نموده و در سفرنامه‌هایشان هم نوشته‌اند) .

اکنون نیز بالغ بر یکصد سال است که بدون هیچگونه تغییری در اساس و بنیان این بنا محل و مرکز تلگرافخانه می‌باشد مگر در پنج‌ه‌های آن را که تغییر داده‌اند . پس از انقضای